

ERDŐDŰLŐ TÖRTÉNETE

1900-as évek: Édesapám mesélte

1900-ban a Palotai földek között beékelődve volt egy akácerdő sáv, a legtermékenyebb futóhomok megkötése céljából. Az erdőt két oldalról dűlőút zárta körbe, amit a palotai parasztok szekerükkel tapostak ki. Onnan kapta a nevét is: *Erdődűlő*. Az erdő Palota felé néző elején volt a híres Rongyos Csárda, Herkovits Teréz tulajdona. Pestújhelyen, a János utca 17-ben lakott. Ezt a kocsmát látogatták a palotai parasztok szántás, vetés, aratás előtt és után. A palotai csősszel itt beszélték meg a fontos eseményeket. Édesapám 3 évesen, 1908-ban, ott ül közöttük a padon, a kecskelábú asztal mögött. Hallgatja az öregeket, ahogy pipázgatás és iszogatás közben elmondják gondjukat, bajukat:

Pestújhely – ma a főváros XV. kerülete – ekkor kezdett beépülni, és igen sokfelől érkeztek az új lakók. Akinek pénze volt, az a körvasútsorhoz közeli

részhez vásárolt telket, a szegényebbje csak lakhatást keresett a külső peremrészén.

Apai nagymamám Fejér megyéből érkezett 1896-ban a századfordulón, legnagyobb lányával és Lak Józseffel együtt. A rokonság megvolt vagy csak utólag alakult ki, azt nem tudom, de édesapám mindig nevelőapiaként emlegette Lak Józsefet, aki 1886-ban született. Fialat korában Ferenc József katonája volt. Pestújhelyen előjárói választáson esküdtnek választották az 1912–13-as években (Pestújhely Háborús Évkönyv, 1914). Ezen kívül kovács, villamos kalauz volt rövid ideig, de igazán kőművesként dolgozott, Pestújhelyen, a Szűcs Villán. Ez után Dr. Szűcs István államtitkár közbenjárására a pestújhelyi óvodák építésével bízták meg. A kivitelezés műszaki terveit mindig a szomszédban lakó Krebsz Jánossal készítette el. 1912-ben nősült meg, Herkovits Teréziát vette feleségül, a Rongyos Csárda tulajdonosát. Gyerme-

kük nem volt. A Krebsz vendéglővel szemben lévő sarkon vették meg a telket, hosszan a Besenyei soron (ma: Szerencs u. 201.). Apukámat igen szerette Tera néni, és amikor látta, hogy a férje többet iszik, mint illene, végrendelkezett az apukám javára. Ez a végrendelet a háború alatt később eltűnt (akkoriban számon tartották, hogy Pestújhelyen három korhely van, egy bútorasztalos, egy fuvaros és Lak József a kőműves). Tera néni tudta a férjéről, hogy eladja a saját részét, ha ő meghal. Így is lett. Apukámat mint saját gyereket szerette, és ráhagyta a telek másik részén álló házat. Továbbra is benne lakott a nevelőapja, Lak József mint haszonélvező, és a következő asszonya, Rózsika néni.

Most visszakanyarodva 1905-höz, a térképen még látható az erdő, amiről édesapám sokat mesélt, de mi, gyerekek nem tudtuk elképzelni, hogy lehetett ott valaha erdő, ahol se gyöker, se tuskó maradvány nem volt, még elvéve sem, az egész

homoksivatagban. Sajnos az első világháború okozta nagy szegénység miatt a palotai és pestújhelyi szegények az erdőt kivágták, és mindent kiszedtek, hogy meg ne fagyjon a sok gyerek. Az erdő teljesen eltűnt, a területet keskeny csíkokra osztva eladták a kispénzű embereknek. 1920-as 30-as években kezdtek oda építkezni kőművesek, kertészek, bolgárok, fuvarosok. A szél hordta futóhomokból dűnék alakultak. A területen két, három méter szintkülönbség volt, sűrűn váltakozva. A dimbes-dombos terület még egy nagy, ember alkotta művel is gyarapodott. A Magyar Királyi Állam Vasút által épített Északi pályaudvar vasúti töltése itt vonult végig. A Józsefvárosi Pályaudvarról indult volna Balassagyarmatig. 1914-ben a Nádas-tónál a Zuglói Vasút feletti hídlábak és a Szilas pataknál a három darab betonhíd elkészült. A vasúti töltés is részben elkezdődött. A Páskompon és Erdődűlőn keresztül haladt. Ezt Újpalota építése-

1920-as évi budapesti térképészlet

kor eldózerolták. A Szilason túli töltés még látható (ide jártak lőgyakorlatozni a katonák az 1950-es években). Egy leágazás érintette volna az Irinyi Pusztát is. Az első világháború vagy a húszas évek gazdasági válsága miatt leállt a munka. Az 1920-as budapesti térképen látható a tervezett nyomvonal, ami soha sem készült el. A Szilason átívelő három boltíves betonhidat már műemléknek tekintettük: 2008-ban szétbontották.

Pestújhelyiek mesélték, hogy a második világháború idején sok pestújhelyi köszönhette a hidaknak az életét, mert bunkernek használták. Akkor még a Marci bolgár (teljes nevén Genkov Sztojanov Márton) ott lakott kint a messzeségben, ott gazdálkodott 1946-ig. Sokan melegegtek a házában a háború alatt. Marci bácsi 1946-ban költözött közel Pestújhelyhez, a volt Szalka telekre. A bolgárok között egy meghatározó egyén volt. Jól gazdálkodott. Sok Pestújhelyi asszonyt foglalkoztatott. A mai Fűtőmű tövénél volt a házuk. Újpalota építése idején, a 43-as ÁÉV részéről, Keresztes László építésvezetőségi irodának használta. Marci bácsi nyugdíjazásáig itt maradt gondnok a saját házában. A család a Füredi úti lakótelepen kapott lakást.

1930-as évek: Óseim

Két fiatal találkozott Pestújhelyen: a Bosnyák utca 59-es és 68-as szám alatt laktak (Újpalota építésekor ezt az utcát végig lebontották). Elhatározták, hogy házasságot kötnek. A pestújhelyi római katolikus templomban esküdtek, 1933. szeptember 3-án. Igen szegényes körülmények között kezdtek a közös életet, a Nádastóhoz közeli utcában (akkor még a Nádastó igazán tó volt). Molnár István kőműves 1905. második hó 3-án született. Holdampf Ida gyári munkás 1909. április 10-én született. Az első fiúgyerekekük, István 1937. augusztus 5-én született. Egészséges, szépen fejlődő, pufók kisfiú volt, de a nedves lakásban térdén csúszkáló két éves gyermeknél térdzületi elváltozások jelentkeztek. Csonttuberkulózis a térdkalácsban volt a diagnózis. Akkoriban a tuberkulózis népbetegség volt. Sok szegény ember fertőződött meg. A szülők mindkét részéről több testvér ebben halt meg. A kétségbeesett szülők orvostól orvosig vitték Pityut, majd az egyik orvos javasolta, hogy a meleg homokba ágyazása a lábnak javíthat az állapoton. Így történt aztán, hogy 1939 őszén Pestújhely határában, a Rákospalotához tartozó földeken, egy megművelésre alkalmatlan területen, a futóhomokból szél által összehordott domb tetején építkezni kezdtek a szülők. A telket bérelték tíz évre, és erre egy 4x4-es szoba és egy 2,5x4 méteres kony-

ha készült. Mészke és téglából volt az anyaga. 1940 januárjában költöztek be, ekkor születtem én. Irigalmatlan hideg tél volt, nagy hóval. Remélték, hogy ha a tíz év lejár, addigra tudnak venni saját telket, amin újra építkeznek, ezt pedig ott hagyják a gazdának, Jakus Pista bácsinak. Akkor még nem sejtették, hogy jön egy borzasztó háború, és hogy mi minden keserűség jön a háborúval a családra.

1940: Születésem

Már említettem, hogy 1940 januárjában igen kemény tél volt, amikor én megszülettem. Ezt én csak elbeszélésből tudom. Édesapám fiúpartí volt, és egy fia volt már, így nem akart több gyereket, de Édesanyám egy kislányt szeretett volna még. Így lettem én. Amikor megszülettem, boldog volt az Édesanyám, de az Apám rám se nézett, hetekig. Akkoriban a babák a kórházban az Édesanyjuk ágya végénél levő kiságyban feküdtek. Látogatáskor egyaránt örültek a babának és a mamának. De az én Apám rám se nézett két hétig. Úgy kérlelte anyukám, hát nézd meg, milyen aranyos kislány, fekete hajú, kékszemű. Sírt az anyukám, amiért nem szereti a lányt. Nagylány koromban is büszkén mesélte ezt az Édesapám. Ez nekem mindig fáj, hogy ennyi idő után is büszke erre a cselekedetére. Amikor a kórházból kijöttünk, még nem volt teljesen kész a ház, amiben laktunk. A havat a szél behordta. Téglát melegítettek a sparhelten, és avval melegítették át az ágyat. Így mesélte Apukám.

A téglamelegítés még 1958-ig tartott, mivel a szobát később sem fűtöttük. Időközönként a fejünkönél a falat ujjnyi vastag kemény dér borította. Lefekvéskor a dunyha alatt olyan nagyon fáztunk, még a belső részünk is reszketett, vacogtunk. A lelkünk is fázik, mondogattuk. Ennek a mostoha körülménynek vagy a családi öröklésnek a következtében édesanyám sokat betegeskedett a veséjével. A testvérem ölben cipelése sem tett neki jót. Sokszor a hátára vette ötévesen, és úgy vitte a Pityut kezelésre, mert csapolták többször a térdkalácsát. Ilyenkor engem háromévesen átadott megőrzésre a szomszédba, a Kilmann családhoz, akinek a legkisebb lánya Magdi, a barátnőm volt. Édesapám ekkor már több ízben bevonult katonának. Felvidéken és Erdélyben harcolt. Ott kitüntetés is kapott. Később a második világháborúban a frontra vitték ki. Nem mindig akartam a szomszédnál maradni, ilyenkor sírtam az anyu után. Amikor a szomszéd megunt a sírásom, kiraktak a fagyos, jeges udvarra, ott bőghetek, mondták. Az egyik szomszéd néni éppen hozzánk jött, amikor meglátott engem kint dideregve sírni. Ölbe vett és elvitt magához. Na-

SZÍN

gyon össze voltam fagyva. A Szkalka néni konyhájában jó meleg volt, és a sparhelt melegénél két nagypárnát átmelegített, s a konyhai szennyesládában csinált helyet. Az egyik párna alá, a másik fölem került, így melegítettek, amíg a finom kecsketejből elkészült a habos tejeskávé. Különleges finom kávé íze volt, mivel ott piritották az árpa szemeket, és mindjárt darálták. A darálónak szép kis réz ajtaja volt, és alul kis fiókba gyűlt össze a kávé. Ezután mindig a Szkalka nénihez mentem, ha anyukámnak dolga volt a faluban.

Szkalka család

Szívesen mentem hozzájuk, mivel nálamnál nagyobb fia és lánya volt, akikkel szerettem játszani. Én a koromhoz képest fejletlen, pici, sovány kislány voltam, így szívesen cibáltak, nyúztak a nagyobbak, és ez nekem is tetszett. Szkalka bácsi nagy kertet művelt. A mi kertünkben csak királydinnye termett bőven, mert a veteménymagot Szentmihályig vitte a böjti szél, homokkal együtt. A Szkalka bácsiék az Északi Vasútnak kiépített töltés tövében laktak, és ott mindenféle csodanövény megtermett. Konyhakerti növények, sárgarépa, karalábé, hagyma, cékla, cukorrépa, cukornád, sok-sok ízes szíparadicsom és földieper. Sárgabarackfa és bodzabokor, a termésükből, virágukból lekvár és szörp készült. A kert pompázott az őszirózsától. A telek közepén volt egy hatalmas gödör, amiben mindig víz állt és körülötte pázsit nőtt. Abból locsolta a Szkalka bácsi a kertet, locsolókannából. A ház mellett nagy pajta volt, teli szalmával. Sok tyúk-juk volt a ház körül, és ha valamelyik a szalmába megojt, olyan kotkodálást rendezett, mindenkit tudatott, hogy tojás van. Kecse is volt. A Szkalka néniék háza és a miénk között körülbelül egy kilométer volt a távolság. Köztünk ház nincs, csak búza és rozsföld, na meg a vasútnak kiépített töltés vonulata. Mégis sokszor átmentem és néztem, ahogy tanulnak az iskolás gyerekei. Jó tanulók voltak. Nagyon tisztán öltöztek. Lakásuk díszesebb és tisztább volt, mint a miénk. A szoba díszes volt két ágy, aminek a négy sarkán díszes rézcsúcsok voltak. A szobát is fűtötték egy ezüstszínű kályhával, a cső is ezüstre volt festve, hosszan végigvezetve a szobán, a mennyezet alatt, itt-ott rögzítve a mennyezethez, dróttal. A hideg télen minden csepp meleget a lakásban kellett felhasználni, hogy a szabadba már csak a hideg füst érkezzon. Ott kint, a határban magában, álltak a házak, így a hideg szél kegyetlenül körbe tudta fújni, lehűtötte a falakat. A lakás tisztaságának különbsége abból adódott, hogy Szkalkaék a Pestújhelyről közlekedő HÉV

mentén, kemény úton értek el az otthonukba. Míg mi végig bokáig süppedtünk a futóhomokba, és ha egy kis szél fújt, az pedig mindig fújt, akkor a lakás is tele lett porral. A bejárati ajtó elé sokszor 30–40 centiméteres kis dűnét hordott, ugyanakkor a ház hátuljánál és főleg a ház sarkánál ugyanennyi hiányzott. Mi ilyen homokdombon laktunk. Tőlünk jobbra és balra, száz méterre, mély sík területen volt egy-egy ház. Az alacsony, gömbölyű Frischli Mariska néni karján hatalmas venyige kosárral indult Pestújhelyre vásárolni. Férje magas, szikár ember. Gyermektelenek voltak. Az ő házukat szinte cserépig betakarta a homok szél idején. Sokszor ásták ki a házukat a homokból. Másik irányban, a középső úton, Lendli szomszédnál pedig elhordta a szél a homokot a ház alapjától. Minden cserép, kő, törött üveg, tányér oda került. Hoztak gombkésztés után megmaradt kagylótörmelékét, több kocsival, hogy megállítsák a futóhomokot, de hiába. Örökös harc maradt a homokkal.

Visszatérve a családukhoz: az 1943 karácsonyán készült családi fénykép az utolsó meghiitt pillanat édesapám katonai bevonulása előtt. Életem első porcelánfejű alvós babáját kaptam ekkor. A Pityu pedig egy vonatot, amit estére szét is szeltem, mert minden érdekelte belülről is. Az én babám is igen érdekelte, hogy mitől mozog a szeme. Miután kiszedte és megtapasztalta, hogy csak egy kis ólomdarab lóg a dróton, további érdeklődése a szép színes szemgolyó belseje felé irányult. Fogta a nagykalapácsot és széttörte, majd unottan közölte, hogy nem volt benne semmi. Ezzel a babámnak vége is volt szem nélkül. Még egyszer volt babám, amit a pestújhelyi piactéren levő Nagy Lajos vaskezeskedőtől kaptam. Álló baba volt, papundepliből. Frank kávé dobozból csináltam neki ágyat. Evvel játszottam. Nem volt játékom, csak a homokban futkároztunk, játszottunk. Egy alkalommal, ősszel, a nagy szelek idején édesapám hatalmas sárkányt csinált újságpapírból, vékony lécből, és rozslisztből kevert csirizzel ragasztotta össze. Az udvaron készült a konyhaasztal tetején, majd hosszú spárgán felengedte. Lebegett a hosszú farka. Valamiért be ment a konyhába, addig rám bízta a spárgatekercest és felültette az asztalra. Bizony a sárkánynak olyan húzása volt, hogy leemelt az asztalról. Fenékre huppantam a földre. Hirtelen rántás következtében elszakadt a madzag és elrepült a sárkány. Szentmihály felé vitte a szél. Mi futottunk utána, de csak az apu találta meg, sajnos összetörve. Már nem javította meg, haragudott, hogy nem jól vigyáztam rá. Sok év telt el közben, mire ismét sárkányt készíthettünk együtt.